

PUBLICUM
MERITORUM PRAEMIUM

Ünnepi kötet
Katsányi Sándor és Papp István
kilencvenedik születésnapjára

Második, bővített, elektronikus kiadás

Magyar Könyvtárosok Egyesülete
Budapest, 2021

Szerkesztette: Havas Katalin, Hegyközi Ilona, Sándor Tibor és Sonnevend Péter

Olvasószerkesztő: Kovács Katalin

Kiadó: Magyar Könyvtárosok Egyesülete

Nyomtatás: Elektroproduct Kft. – EPC Nyomda, Budaörs

Az elektronikus kiadásban megjelenő személyi bibliográfiák a Könyvtártudományi Szakkönyvtárban készültek, szerkesztőjük: Honffyné Felhő Ágnes és Jávor Ferencné

Készült 150 példányban az ünnepeltek születésnapjára. Kereskedelmi forgalomba nem kerül. A kötet teljes anyaga az ünnepeltek bibliográfiájával kiegészítve hozzáférhető a Magyar Elektronikus Könyvtárban.

A kötet megjelentetését a Magyar Könyvtárosok Egyesülete támogatta.

ISBN 978-963-89260-5-0

ISBN 978-963-89260-6-7 (PDF)

<https://doi.org/10.46280/Unnepikotet.2021>

Pogányné Rózsa Gabriella
A budapesti katonaorvosok dolgozószobája

*A Wissenschaftlicher Verein der Militärärzte
der Garnison Budapest könyvtára*

<https://doi.org/10.46280/Unnepikotet.2021.Rozsa>

Tisztelettel, köszönettel, és jó egészséget kívánva ajánlom a katonaorvosok dolgozószobájáról szóló írásomat Papp Istvánnak és Katsányi Sándornak, a könyvtárosság atyamestereinek, „a főváros dolgozószobája” meghatározó vezető munkatársainak 90. születésnapjukra.

A katonaorvos az orvosi tudomány minden haladását élénk figyelemmel kíséri; az által, hogy folyvást oly emberekkel érintkezik, kik pontossághoz vannak szoktatva, megfigyeléseit támogatják, tanácsait követik és törekvéseit előmozdítják, saját kiképzését is folyvást tökéletesíti és áldást terjeszt mindenüvé, a hová csak ereje kihat. Az ő intései, komolysága és szigora megóvjá a katona egészségét, pontossága növeli a beteg bizalmát és bátorságát, önfeláldozó odaadása még a haldoklónak is vigaszt és reményt nyújt. A katonaorvos, már hivatásánál fogva emberbarát, az ő védenceinek természetes barátja és meghittje; az ő jelenléte kitartásra és vitéz magatartásra buzdítja a katonát, mert a harcos, tudva azt, hogy még halálos sebbel vagy megcsonkított állapotban sem lesz teljesen elhagyatva és elfeledve, kétszeres erővel, kétszeres elszántsággal harcol.” (Danczer, 1899, 482. p.)

A „katonaorvosok” mindig is fontos szerepet töltöttek be a hadseregekben, a *Danczer Alfons* által élénk tárt „ideális katonaorvos”-kép azonban az Osztrák-Magyar-Monarchia időszakából származik, vagyis annak a modern értelemben vett katona-egészségügynek idejéből, amelynek gyökerei a XVIII. század utolsó évtizedeiben Mária Terézia és II. József uralkodása időszakában kereshetők. Ekkoriban fogalmazódott meg országos szintű szabályozásként az az elvárás, hogy a katonaorvosok folyamatosan frissítsék szaktudásukat, és ennek érdekében a katona-egészségügyi igazgatásnak megfelelő könyves háttérrel kellett biztosítani számukra. A kérdéskör históriájával kapcsolatban ki kell emelni báró *Anton Csorich von Monte Creto* hadügyminiszter 1850-es rendeletét, melyben a helyőrségi kórházak számára kórházi orvosi szakkönyvtárak megteremtését és fejlesztését írta elő: a gyűjtemények megalapozására intézményenként 100,

további folyamatos gyarapítására pedig évi 40–40 Guldent biztosítva. (Circular-Verordnung..., 1850. 42. p.) Mindazonáltal a katona(orvos)i tudományos életben a formálisan megszervezett szakkönyvtárak mellett jelentős szerepet vállaltak a katonai kaszinókon belül megszerveződött tudományos egyletek, melynek első példája az 1866-tól működő *Wiener Militär-wissenschaftlicher Verein* (Über Ziel und Aufgabe..., 1874. 121. p.), melynek alapszabályai szerint a bécsi Militär-Casnon belüli szorosabb együttműködés keretében alakult meg hadtudományi kutatások folytatása és az ismeretterjesztés, a tudományos közélet színterének biztosítása céljából (1. §). (Statuten..., 1870. 94–96. p.)

A budapesti *Katonai Tudományos és Kaszinóegylet* alapítási éve György Aladár adatközlése szerint 1868, és ekkorról gyökerezik a szervezet bibliotékája is (György, 1886. 344–345. p.). A *Der Kamerad* 1870. február 25-ei híradása alapján tudható, hogy a pesti tiszti kaszinóban hetente tartott üléseket a szervezet, mely csaknem háromszáz tagot számlált. (Militärwissenschaftlicher Verein in Pest-Ofen, 1870. 4. p.) A budapesti és egyéb helyőrségi városokban való egyletalapítás és az állami támogatás hivatalos uralkodói engedélyezéséről 1874. október 22-én olvashattak a hadtudományok iránt érdeklődők a szaklapban. (Militärwissenschaftliche Vereine, 1874. 4. p.)

Az általános hadtudományi egyesületek mintájára alakult meg elsőként Bécsben 1874-ben a helyőrség katonaorvosainak egylete, a *Wissenschaftlicher Verein der Militärärzte der Wiener Garnison* (Statuten..., 1874. 6–7. col.; Mundy, 1874.), a magyar fővárosban már 1869-től „bajtársi alapon” tartottak tudományos rendezvényeket a helyőrség közös hadseregbeli katonaorvosai, 1875-től azonban formális egyesületi keretben működtek együtt, és 1890-ben a Magyar Királyi Honvédség katonaorvosai szintén csatlakoztak a szervezethez (Egyesületi ügyek, 1929. 15. p). Érdekes adalék, hogy a Magyar Királyi Honvédségben a tiszti bemutatás szabályozásában – ez a honvédorvosokra is vonatkozott – külön pontban szerepel, hogy az újonnan kinevezett katonatiszteket ösztönözni kell az állomáshelyükön működő katonai (katonaorvosi) tudományos egyletbe való belépésre (Utasítás... 29. § 4. f) pont, 1893. 857–858. p.). A katonaorvosi tudományos élet kiemelt fontosságát mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy a *Honvédorvosban* 1903-ban is önálló cikk foglalkozott e kérdéssel: „Nem hallgathatjuk el azonban, hogy van egy tér, a melyen úgy a honvéd-, mint a közös hadseregbeli orvosi tisztikar tevékenysége nélkülözi azt a buzgalmat és eredményességet, a mi pl. német birodalmi kartársaik ez irányú működését jellemzi. Ez a tér: tudományos és irodalmi tevékenység tere.” (A honvédorvosokra váró tudományos feladatokról, 1903. 49. p.) Pedig ekkor már több éve

működött a Verein, és a „polgári” orvosi szakfolyóiratok mellett a *Honvédorvos* (1888) és a *Der Militärarzt* (1867) nyújtott publikációs teret a hadseregek doktori számára.

A tudományos célkitűzések elérése érdekében a katonarvosi tudományos egyletek, így a *Wissenschaftlicher Verein der k. und k. Militärärzte der Garnison Budapest* magától értetődően tartott fenn könyvtárat is, melynek nyomtatott katalógusa 1900-ban jelent meg (Catalog..., 1900).

A gyűjtemény történetéről, működéséről csak meglehetősen kevés és szórányosan fennmaradt adalék ismeretes. Az 1890-es évektől a *Der Militärarzt* című bécsi kiadású katonarvosi profilú szakfolyóirat rendszeres híradásokat közölt a Monarchia katonarvosi tudományos egyleteinek életéről, és a beszámolók többször kitértek a szakmai, tudományos rendezvények ismertetése mellett a közgyűléseken elhangzottak összefoglalására, néha a tisztújító szavazások eredményeinek közlésére is.

A *Wissenschaftlicher Verein der k. und k. Militärärzte der Garnison Budapest* 1891. december 18-ai ülésén lezajlott szavazás alkalmával a könyvtárosi tisztelet *Kolischer Isidor*, a 68. gyalogezred doktorának lemondása miatt *Jakob Noël* és *Anton Schwenk*, a 38. gyalogezred ezredorvosai vették át (*Wissenschaftlicher Verein der k. und k. Militärärzte in Budapest*, 1891. 14. col.; *Schematismus...*, 1892. 385. p.). (A dolgozatban szereplő nevek írásmódjában, illetve valamely személy magyar voltának meghatározásában *Szinnyei József*, illetve a közös hadsereg Schematizmusának adatközlését veszem alapul.) Az 1893. január 13-ai tisztújítás után a könyvtár őre *Gadányi Lipót*, a 38. gyalogezred ezredorvosa lett (*Wissenschaftlicher Verein der k. und k. Militärärzte in Budapest*, 1893. 32. col.; *Schematismus...* 1893. 395. p.). Az *Orvosi Hetilap* híradásából azonban az is tudható, hogy „*a budapesti katona-orvosok testülete a tiszti casino helyiségeiben (Károly-kaszárnya)*” tartotta rendezvényeit (A budapesti katona-orvosok testülete, 1893. 100. p.).

Az 1906-os esztendő jelentős változást hozott az Egylet életében, melyről az 1906. január 9-ei ülés beszámolója adott hírt. A szervezet tagsága által az 1905. december 14-én tartott közgyűlésen elfogadott új alapszabály alapján az Egylet neve „*Wissenschaftlicher Verein der k. und k. Militär- und Landwehrärzte der Garnison Budapest*” lett, vagyis a Magyar Királyi Honvédség katonarvosai a társaság elnevezésében is hivatalos képviselőket nyertek. Ugyanekkor döntés született a könyvtár fejlesztéséről, valamint arról, hogy az esetismertetések a továbbiakban már nem a *Tiszti Kaszinó* Károly-laktanyabeli helyiségeiben, hanem a főváros helyőrségi kórházaiban lesznek (Meszlényi, 1906. 90. col.). És még

ugyanebben az évben a szervezet szakmai kapcsolatrendszere a civil orvosok irányában is bővült, erről a *Budapesti Királyi Orvosegyesület* 1906. május 19-én tartott, XVII. rendes tudományos ülésén Dr. Bókay Árpád elnök napirend előtti felszólalásában adott tájékoztatást: „Tisztelt Orvosegyesület! Mielőtt a napirendre áttérnénk, engedjék meg, hogy vendégeinket üdvözöljem. Az igazgató tanács elhatározta, hogy a katona-orvoscollegákat a legnagyobb örömmel és szívesen látja üléseinken épen' úgy, mint ha rendes tagjaink lennének. Ezzel azt a jó viszonyt kívánja ápolni, mely Budapesten hagyományos a polgári és a katonaorvosok között. Felkérem a t. katonaorvos kartársakat, hogy tiszteljenek meg bennünket minél gyakrabban megjelenésükkel, az orvosegyesület tagjai iparkodni fognak, hogy ne hiába jöttek legyen közibénk.” (Budapesti kir. Orvosegyesület, 1906. 582. p.).

Az egyleti könyvtárral kapcsolatosan a Militärorztban olvasható újabb adalék csak az 1910. október 25-ei közgyűlés határozata, mely szerint Kanász József főtörzsorvost választották a könyvtár örül (Wissenschaftlicher Verein der k. und k. Militär- und Landwehrärzte der Garnison Budapest, 1911. 79. col.), aki ekkor a budapesti térparancsnokság kötelékében szolgált (Schematismus..., 1910. 1228. p.) Könyvtárosi működése azonban nem volt hosszú életű, mivel ugyanezen év november elejével a krakkói erőd egészségügyi főnökévé nevezte ki a király (Magyar katonaorvosok, 1910. 4. p.).

A Verein következő, 1911. december 5-ei közgyűlésének beszámolójából ismeretes, hogy Paul Myrdacz vezértörzsorvos, a 4. hadtest egészségügyi főnökeként jelentős szerepet játszott az Egylet életében, nevéhez fűződik a névváltoztatást szentesítő új statútum, illetve a helyőrségi katonaorvosi tudományos élet fellendítése és ennek támogatása érdekében a könyvtár újjászervezése. Ugyanekkor a szervezet szakkönyvtárának további gondozásával telekfalvi Karátson Istvánt, a budapesti térparancsnokság törzsorvosát (Schematismus..., 1911. 1249. p.) bízta meg a tagság (Meszlényi, 1912. 15–16. col.).

Rövid közlemény olvasható az Egylet 1913. november 25-ei taggyűléséről, melyben a könyvtár gyarapodásáról is szó esett, és a katonaorvosok elégedettségét mutatja, hogy a könyvtárosi tisztet újfent lokodi Sándor Balázs törzsorvos kapta meg (Wissenschaftlicher Verein der Militär- und Landwehrärzte der Garnison Budapest, 1914. 78. col.), aki ekkor a budapesti térparancsnokság orvosa volt, és 1913. november 1-jével lépett elő ezredorvosból törzsorvossá (Hivatalos rész, 1913. 2. p.). Erről a rendezvényről és a szervezet 1913/1914-es évadjának programjairól a Honvédorvos 1914. március 15-ei számában is olvashattak az érdeklődők; ebben a közleményben az is olvasható, hogy a Budapesti Királyi Orvosegyesülettel való kapcsolat elmélyülése következtében

a tudományos üléseket az Orvosegyesület Semmelweis-termében tartották meg (A Budapesti Helyőrségi [sic] Katona- és Honvédorvosainak Tudományos Egyesülete, 1914. 13. p.) (Csak érdekességként érdemes megjegyezni, hogy a Honvédorvos első korszakának utolsó előtti száma újra foglalkozott ez egyesületi élettel: A Budapesti Helyőrség Katona- és Honvédorvosainak Tudományos Egyesülete. 1914. 17–18. p.)

A helyőrségi katoniorvosi tudományos egyesületi élet fejleményeiről a Der Militärarzt a Nagy Háború évei alatt is közölt híradásokat, beszámolókat, a budapesti egylet azonban ekkor már nem küldte meg a folyóiratnak rendezvényei jegyzőkönyveit, a hazai orvosi lapok sem adtak hírt a Wissenschaftlicher Verein der k. und k. Militär- und Landwehrärzte der Garnison Budapest tudományos tevékenységéről.

Az egyesületi könyvtár működéséről csupán a nyomtatott katalógus előszava szolgál meglehetősen kevés konkrétumot tartalmazó tájékoztatással; néhány rövid pont összegzi az Egylet könyvtárbizottságának határozatait a téka használatával kapcsolatban. Ezek szerint a könyvtár meghatározott „könyvtári órákban” állt a tagság rendelkezésére, ekkor lehetett nyugta ellenében fejenként két kötetet három hónap időtartamra kikölcsönözni; a kérésnél a szak megnevezés és a kötet sorszámát kellett megadni (Catalog.... 1900. [3]. p.).

A jegyzék mindazonáltal jól reprezentálja a bibliotéka, illetve az azt éppen a régi századforduló időszakában kezelő katoniorvos könyvtárszakmai elképzeléseit, tájékozottságát is.

Az egyes szakokon, illetve osztályokon/szakterületeken belül a jegyzék szerzői betűrendes elrendezésű, a kötetek szakon belüli számukat feltehetően a beszerzésük sorrendjében kapták. A szakrendes jegyzékhez szerzői betűrendes mutató csatlakozik, amely a nyomtatott katalógus oldalszámaira utal. Meg kell azonban jegyezni, hogy a névmutató csak vezetékneveket tartalmaz, így nem különíti el az azonos családnévű, de más-más keresztnévű szerzőket, illetve munkáikat, pl. Hoór Vencel és Hoór Károly vagy Fuchs Miksa Viktor és Ernst Fuchs esetében.

A katalógusban közölt leírások meglehetősen szűkszavúak, a regisztrált adatok köre csupán a szerző vezetéknevére, a címre (vagy annak rövid változatára), a megjelenés évére és a kötetszámra terjed ki: „*Richter*, Encyclopädie der Anatomie. 1854. 1 Band”. Érdemes azonban néhány szót a katalógus címbesorolási módszereinek is szentelni. Nagyrészt németajkú, illetve német nyelvű közegben otthonosan mozgó könyvtárosok és könyvtárhasználók miatt a grammatikai rendszóválasztás a német címek esetében általánosan, de nem teljes

következetességgel alkalmazott gyakorlat (pl. Militär-Pharmakopöe, österreichische; Medicinische Physik, Handbuch). Néha azonban a mechanikus besorolást választotta a katalógus szerkesztője (pl. Cholera Instruction; Organische Bestimmungen für das militär-ärztliche Officiers-Corps), és érdekes, hogy a Magyar Vöröskereszt német nyelven közzétett 1884-es jelentése pedig a testület neve alatt szerepel a jegyzékben: *Ungarisches rotes Kreuz*, Bericht vom Jahre 1884; éppígy a *Maltheser-Ritter-Orden*, Freiwilliger Sanitäts-Dienst im Krieg des 1879. 1 Band, de a szerzői mutató alapján nem találhatók meg ezek a tételek, vagyis a testületi neveket nem tekinti „igazi” szerzőnek a katalógust közrebocsátó könyvtáros-doktor.

A könyvjegyzék alapján jól rekonstruálható a gyűjtemény mérete, tartalmi, nyelvi összetétele, legalábbis a könyvtár 1899–1900-as állapota, illetve ebből következően a budapesti katonaeorvosok feltételezhető szakirodalmi olvasmánybázisa is. Nem szabad azonban megfedkezni arról, hogy éppen a budapesti helyőrség doktorai számára a főváros nagykönyvtárainak vonatkozó állományegységei, az orvoskari könyvgyűjtemények, sőt a helyőrségi kórházakban található szakkönyvtárak szintén rendelkezésére álltak kutatásaik, napi munkájuk támogatására. Az azonban bizonyos, hogy a rendszeresen megtartott ülések, szakmai programok alkalmával az informális szakmai információcsere, diskurzus mellett a könyvtárhasználatra úgyszintén mód nyílt.

Az alábbi táblázat a téka szakrendjét, illetve az egyes szakokban található kiadványok statisztikai adatait mutatja:

Szakjel	A szak megnevezése	Kiadványok száma	Megjelenési évek	Nyelvi megoszlás
A	Anatómia	7	1831–1885	mind német
B	Bakteriológia	6	1887–1891	5 német, 1 magyar
C	Sebészet	34	1753–1894	32 német, 2 magyar
D	Venerológia és bőrgyógyászat	8	1836–1868	mind német
E	Gyógyszerkönyvek, kémia	19	1821–1881	mind német
F	Nőgyógyászat	6	1776–1883	mind német
G	Igazságügyi orvostan és pszichiátria	8	1821–1892	mind német
H	Higiéncia, közegészségügy	27	1840–1890	1 magyar, 26 német
L	Fiziológia	6	1834–1887	mind német
M	Katonaegészségügy	46	1815–1895	mind német
N	Belgyógyászat	30	1794–1893	1 magyar, a többi német

Szakjel	A szak megnevezése	Kiadványok száma	Megjelenési évek	Nyelvi megoszlás
O	Szemészet	32	1826–1893	6 magyar, 26 német
P	Craniográfia (a koponya vizsgálata), gyermekgyógyászat, fül-orr-gégegyógyászat	1+3+1	1831–1885	mind német
R	Orvosi szakfolyóiratok és vegyes orvosi tartalmú brosrúrák	folyóiratok: 19 ** brosúrák: 37,	folyóiratok: 1857–1897 ** brosúrák: 1869–1898	folyóiratok: 17 német, 1 magyar és 1 cseh nyelvű ** brosúrák: 33 német, 4 magyar

A táblázat adatainak összegzése alapján elmondható, hogy a gyűjtemény 234 könyvet (nem kötetet) számlált, ezen felül 19 folyóirat és 37 broszúra, jobbra orvosi szakfolyóiratokból származó különlenyomatok szolgálták az Egylet tagjait.

A könyvkollekció tartalmi megoszlása jól igazodik a használói közösség igényeihez-érdeklődéséhez: a legnagyobb szak a Katonaegészségügy, amely a vonatkozó szabályzatoktól kezdve felöleli az intézményrendszer ismertetésén és a mozgósítás idején előtérbe kerülő feladatokon keresztül a külföldi katonaegészségügy bemutatásain át a kórházépítés és -igazgatás kérdéseig a „Militär-Sanitätswesen” elméleti alapjait és gyakorlati orvosi, szervezési és logisztikai megoldásait. Ebben a szakban a Máltai Lovagrendről és a Vöröskereszt Egyletekről is találhattak olvasnivalót a hadsereg orvosai, de olyan összefoglalást is megszerzett az egyesület, amely szükség esetén a lakosságra átruházható katonaegészségügyi feladatokat, tevékenységi köröket vette számba. A katonarvoslás érdeklődésének homlokterébe tartozik magától értetődően a Sebészet mellett a Belgyógyászat, a Szemészet és a Közegészségügy. Ezen utóbbi szakterületek szoros összefüggésben vannak a békeidőben vagy mozgósítás (hadi-idők vagy hadgyakorlatok) idején összezárt és nem mindig megfelelő higiéniai körülmények között lévő embertömegek egészségmegóvásával, gyógyításával. Éppígy indokolt, hogy a közepes szakok között van a Gyógyszerkönyvek osztálya, amelyben civil és katonai összeállítások is megtalálhatók. Az Anatómia, Bakteriológia, Fiziológia és az Igazságügyi orvostan a kicsi diszciplínák közé tartozik, szintén csak egy-egy kiadvány képviseli a koponya betegségeit, sérüléseit és a fül-orr-gégegyógyászatot. Első pillanatra indokolatlannak tűnhet a nőgyógyászat és a gyermekgyógyászat jelenléte egy katonarvosi tékában, de a katonai kórházak hagyományosan vállalták fel a katonahitvesek és közvetlen családtagok egészségügyi ellátását, így a szülések levezetését, és szükség esetén

a beteg gyermekek gyógykezelését. Az egyetlen szak, amely nem látszik összhangban lenni a korabeli általános katonaeorvosi gyakorlattal, tudományos érdeklődéssel és magának a budapesti katonaeorvosi egyesület rendezvényeinek tematikájával, ez a venerológia és bőrgyógyászat (A Wissenschaftlicher Verein der Militär(- und Landwehr)ärzte der Garnison Budapest tudományos rendezvényeivel kapcsolatban részletesebben vö. Pogányné Rózsa, 2020.). E témát mindösszesen 8 szakkönyv képviseli, ezek közül egy a bőrbetegségekkel foglalkozik, egy a vizeleti problémákra ad gyógymódot, és csupán hat kiadvány témája a nemi úton terjedő betegségek felismerése és kezelése, holott ezek a megbetegedések békében és háborúban egyaránt jelentős számban fordultak elő a hadseregben. És e csekély méretű könyvgyűjtemény sem mondható naprakésznek az 1836 és 1868 között megjelent szakirodalommal.

A szakfolyóiratok, időszaki kiadványok és különlenyomatok önálló „formai” szakot képeznek, az előfizetett periodikumok osztálya vegyes, orvosi és katonai/hadtudományi tematikájú. Kifejezetten katonaeorvosi kiadvány a bécsi kiadású *Jahrbuch für Militärärzte* és a berlini (Die Preußische) *Militär-Ärztliche Zeitung*. Figyelemreméltó azonban, hogy az Egyesület nem fizetett elő a *Der Militärarzt*-ra, amelyben az egyesületi híreiket is többé-kevésbé rendszeresen publikálták, illetve a kiadvány számos esetben adott teret a tagság szakmai közleményeinek. Ezután az már magától értetődő, hogy a Honvédorvos sem szerepel a jegyzékben. Rendelkezésre álltak azonban az Országos Közegészségügyi Egyesület kiadásában és *Fodor József* szerkesztésében napvilágot látott *Egészség* 1894 és 1896 közötti számai, illetve az *Ungarisches Archiv für Medicin* 1893–1895-ös tomosai. A kiadvány *Archives Hongroises de la Médecine* francia címmel is rendelkezett és összesen ez a három 1892/1893–1894/1895-ös évfolyama jelent meg Wiesbadenben; a lapot a budapesti egyetem orvoskarának munkatársai, *Bókay Árpád*, *Klug Ferdinand* (tamásfalvi Klug Nándor) és *Petrik Ottó* szerkesztők jegyezték. A 37 különlenyomat éppígy tartalmi sokszínűséget képvisel a gyűjteményben, több orvos- és kultúrtörténeti dolgozat került ebbe a csoportba, de itt kaptak helyet a fogászati és balneológiai füzetek is.

A kiadványok – a katalógus 1900-as közzétételéhez képest – egészen frissnek tekinthetők. A könyvek közül négy származik a XVIII. századból, a téka legrégebbi szakkönyve *Hermann Boerhaave*, holland orvos sebészeti munkájának *Gerard van Swieten* jegyzeteivel ellátott 1753-as edíciója: *Herrn Hermann Boerhaaves kurzgefaßte Lehrsätze von Erkenntniß und Heilung der so genannten Chirurgischen Krankheiten ; mit dem Commentario Herrn Gerard van Swieten, den Wundarzeney Beflissenen zum Besten aus dem Lateinischen*

übersetzt. 1-4. Bd. Danzig : Schreiber, 1753. (A kiadás azért is különlegesen érdekes, mert Gerard van Swieten, Mária Terézia orvosa, a Habsburg Birodalom modern értelemben vett egészségügyi rendszerének kidolgozója és az udvari könyvtár őre is volt egy személyben.) Mivel a könyvgyűjtemény gyökerei még csak néhány évtizedre nyúlnak vissza, bizonyos, hogy az 1700-as évekből származó orvosi kézikönyvek, vagy akár a XIX. század első felének katona-egészségügyi szabályzatai, orvosi tankönyvei ajándékként, esetleg hagyatékként kerülhettek az egyleti téka birtokába, csupán az utolsó néhány évtized szakirodalmát vásárolhatták a könyvtáros doktorok.

A budapesti helyőrség katonaorvosi egyleti könyvtárának legújabb tomusai az 1890-es dekád közepéről származnak, a legfrissebbek a folyóiratok (1897) és a különlenyomatok (1898).

Az ekkor még kicsiny szakkönyv-kollekció nyelvi megoszlását tekintve meglehetősen homogén képet mutat, az összesen 290 címből csupán 16 magyar és egyetlen cseh nyelvű kiadványt regisztrál a katalógus. Így a budapesti helyőrségi katonaorvosok szakkönyvtárára is igaz György Aladár korábbi megjegyzése: „a katonai kaszinókon s az erdélyi szászok olvasó-egyletein kívül nagyon kevés oly olvasókör van, ahol a magyar irodalmat elhanyagolnák s azok nagyobb része is szakegylet” (György, 1886. 334. p.). Jelen esetben a német források határozott túlsúlyát indokolja egyrészt a fővárosban állomásozó alakulatok, illetve katonai intézmények számának különbsége, így a helyőrség katonaorvosainak megoszlása a közös hadsereg és a Honvédség között, de mindkét hadseregben voltak a Monarchia nemzetiségeihez tartozó személyek, így a katonaorvosok számára lingua francaként a német szolgált, akár tanult nyelvként is. Meg kell azonban jegyezni, hogy a mintegy 5,5%-nyi magyar nyelvű kiadvány mellett 26 darab, csaknem 9% olyan dokumentum is akad, amely – németül van ugyan –, de magyar orvos vagy katonaorvos munkája; csak példaként érdemes kiemelni *Semmelweis Ignáctól az Offener Brief an die Professoren der Geburtshilfe* című 1862-ben megjelent írását vagy a híres szemész professzor, korábban katonaorvos *Hoór Károly* műveit, akinek a téka szemészeti osztályában öt magyar és kilenc német nyelven írott dolgozata állt a tudomány szolgálatára és kollégái rendelkezésére.

A katonaorvosi egyleti könyvtár nyomtatott katalógusának külön osztályát képezi az „anyaszervezet”, a budapesti Militärwissenschaftlicher und Casino-Verein könyvtára katonaorvosi vonatkozású állományának lajstroma. Az S szakban felsorolt kiadványok tehát nem a katonaorvosi egylet tékájában voltak megtalálhatók, mindazonáltal – ahogyan korábban szó volt már róla – ekkoriban

a katoniorvosi rendezvények a Katonai Tudományos és Kaszinóegylet Károly-laktanyabeli épületében zajlottak, így a résztvevők annak könyvtárát szintúgy ismerték és használhatták. Ezért a katoniorvosi kar Budapesten szolgáló tagjainak szakirodalmi olvasmányai joggal származhattak ezen gyűjteményből is, így mindenképpen indokolt (akár összehasonlítással) a fenti vizsgálati szempontok szerint röviden erre a gyűjteményelemre is kitérni.

A jegyzékben 92 szakkönyv adatai sorakoznak, ezek közül „civil” orvosi, szakorvosi 49 kiadvány, 43 tomos pedig a katoniorvosi munka módszereivel, szervezésével vagy történetével foglalkozik, a Kaszinóegylet által járatott 18 orvosi folyóirat közül 15 nem katoniorvosi vonatkozású, és a három katonaegészségügyi periodikum közül kettő berlini, egy pedig braunschweigi kiadású. A Monarchia katoniorvosi szaklapjai ebből a kollekciónak is hiányoznak.

Az orvosi egyesület 290 tételéhez képest a Kaszinóegylet 110 címet magában foglaló vonatkozó szakja meglehetősen jelentősnek tekinthető, de figyelembe kell venni azt is, hogy a Kaszinóegylet korábbi alapítású és nagyobb taglétszámú, ezáltal anyagiakkal is jobban ellátott szervezet. Ezt bizonyítja a gyűjteményegységben található kiadványok frissessége is: a legkorábbi kötet 1834-ből származik, és 9 tomos 1899-es megjelenésű, sőt két 1900-as könyv is már feldolgozott állapotban jelenik meg a katalógusban; az időszakos kiadványok listája 1900-as füzetéről nem tudósít.

A németnyelvűség az általános hadtudományi egyesületben még határozottabban jelen van, a 110 szakirodalmi forrásból az egyetlen magyar nyelvű *Hőgyes Endre* munkája, az *Emlékkönyv a budapesti magyar királyi tudományos egyetem orvosi karának múltjáról és jelenéről* (Budapest, 1896), és mindösszesen öt magyar szerzőtől való szakkönyvet regisztrál a jegyzék.

A *Catalog der Bibliothek des Militär-Ärztlichen Vereines in Budapest* című nyomtatott kötetkatalógus egy kicsiny és meglehetősen zárt szakmai közösség olvasmányainak egy szegmensét reprezentálja, mindazonáltal értékes adalékokkal árnyalja a könyvtári és katoniorvosi tudomány- és művelődéstörténet eredményeit azáltal, hogy bepillantást enged a Budapesten szolgáló katoniorvosok „dolgozószobájá”-ba, illetve a katoniorvosi tudományos közösség maga számára a régi századforduló időszakára létrehozott információs bázisába.

Irodalom

- A Budapesti Helyőrség Katona- és Honvédorvosainak Tudományos Egyesülete. = Honvédorvos, 1914. május 10. p. 17–18.
- A Budapesti Helyőrségi [sic] Katona- és Honvédorvosainak Tudományos Egyesülete. = Honvédorvos, 1914. március 15. 13. p.
- A budapesti katona-orvosok testülete. = Orvosi Hetilap, 1893. 100. p.
- Budapesti kir. Orvosegyesület. = Orvosi Hetilap. 1906. 582. p.
- Catalog der Bibliothek des militär-ärztlichen Vereines in Budapest. Budapest, 1900, Kertész ny.
- Circular-Verordnung des Kriegsministers v. 9. Dec. 1850. D. 6784. Vierteljahrsschrift für die praktische Heilkunde. 1851. 3. Hauptteil. 34–42. p.
- DANCZER Alfons: A mi hadseregünk : az Osztrák-Magyar Monarchia népei fegyverben és zászlók alatt. Budapest, 1899, Franklin-Társulat.
- Egyesületi ügyek. = Honvédorvos. 1929. 15. p.
- GYÖRGY Aladár: Magyarország köz- és magánkönyvtárai 1885-ben. Budapest, 1886, Statisztikai Hivatal Hivatalos rész. Budapesti Közlöny, 1913. november 15. p. 2.
- A honvédorvosokra váró tudományos feladatokról. = Honvédorvos, 1903. 49–50. p.
- Magyar katonaorvosok. = Pécsi Napló, 1910. november 3. 4. p.
- MESZLÉNYI Nándor: Wissenschaftlicher Verein der k. und k. Militär- und Landwehrärzte der Garnison Budapest. Der Militärarzt. 1906. 90–94. col.
- MESZLÉNYI Nándor: Wissenschaftlicher Verein der Militär- und Landwehrärzte der Garnison Budapest. Generalversammlung am 5. Dezember 1911. Der Militärarzt. 1912. 15–16. col.
- Militärwissenschaftliche Vereine. Der Kamerad : österreichisch-ungarische Werh-Zeitung. 22. October 1874. 4. p.
- Militärwissenschaftlicher Verein in Pest-Ofen. Der Kamerad : österreichisch-ungarische Werh-Zeitung. 25. Februar 1870. 4. p.
- MUNDY, Jaromir: Glossen zu den Statuten des wissenschaftlichen Vereines der Militärärzte der Wiener Garnison. Der Militärarzt. 1874. 9–11., 17–20., 29–31., 61–63., 76–77. col.
- POGÁNYNÉ RÓZSA Gabriella: A 16. helyőrségi kórház orvosainak tevékenysége a Budapesti Helyőrség Katonaorvosainak Tudományos Egyletében: A Der Militärarzt közleményei alapján. U= Honvédorvos. 2020. megjelenés alatt.
- Schematismus für das kaiserliche und königliche Heer und für die kaiserliche und königliche Kriegs-Marine. 1892–1914. Wien, 1892–1914, K. k. Hof- und Staatsdruckerei.
- Statuten des Wiener Militär-wissenschaftlichen Vereines. Organ des Wiener Militär-wissenschaftlichen Vereines. 1870. 94–96. p.
- Statuten für den wissenschaftlichen Verein der Militärärzte der Wiener Garnison. Der Militärarzt. 1874. 6–7. col.
- Utasítás a véderőről szóló 1889. évi VI. törvénycikk és a honvédségről szóló 1890. évi V. törvénycikk végrehajtása tárgyában. Negyedik rész. Magyarországi rendeletek tára. Budapest, 1893, M. Kir. Belügyministerium, 805–881. p.
- Über Ziel und Aufgabe militär-wissenschaftlicher Vereine. Organ des Wiener militär-wissenschaftlichen Vereines. 1874. 120–147. p.
- Wissenschaftlicher Verein der k. und k. Militär- und Landwehrärzte der Garnison Budapest. Der Militärarzt. 1911. 79. col.
- Wissenschaftlicher Verein der k. und k. Militär- und Landwehrärzte der Garnison Budapest. 1914. col. 78.
- Wissenschaftlicher Verein der k. und k. Militärärzte in Budapest. Der Militärarzt. 1892. 13–14. col.
- Wissenschaftlicher Verein der k. und k. Militärärzte in Budapest. Der Militärarzt. 1893. col. 32.